

Dominykas URBAS

Darbai ir dienos

Žmonės sako, jog aš turįs parašyti, ką įdomesnio veikęs, ko verto prisiminti patyręs, ką beatmenas apie įvykius ir žmones. Teisybė, devintą dešimtį įpusėjęs, begyvendamas buvęs ir ant ratų, ir po ratais ir, kaip tas senis žvirblis, visokių kruopų lesęs, rodos, turėčiau ko apsaityti jaunesniems, bet va, — viena, atmintis jau anaip tol ne visada benori ištikimai tarnauti, antra, tos medžiagos tokia gausybė, jog sunku atrinkti, ką tuoj sakyti ir ką „kitam kartui pasilikti“, o pagaliau nelengva atmatuoti, kas būtų įdomu ir kas nelabai. Tad imsiu, sakau, ir paporysiu šio to iš pastarųjų dešimtmečių apie savo darbus ir dienas. Gal kam ir pravers.

Grįžus po karo sovietų valdžiai, buvau mažne metus laiko įkištas už groty. Paleistas dėl stokos įrodymų, nudūmiau 1946 m. vasarą į Vilnių ieškotis, kur pasidėti, iš ko duoną pelnyti. Drožiu į Mokslų Akademiją, kreipiuosi į Istorijos instituto direktorių P. Pakarklį — gal, sakau, čia pas jus būtų kur ramus kampelis, duotumei man, sakysim, darbo krapštinėtis prie istorijos šaltinių. Pakarklis nusijuokia iš mano naivumo ir sako: „Kaip tu nieko neišmanai apie tarybinę tikrovę! Nėr kitos tokios neramos vietos kaip istorijos institutas! Ir mane patį greit iš čia išjos!“ Sakau jam: „Tai gal mėginti glaustis prie etnografijos, kalbėti su Bugailiškiu?“ Jis man: „Bugailiškis bus laimingas, jei pats neatsidurs cypėje“. Dar sakau: „Tai gal kalbinti Balčikonį, kad priimtų į didžiojo žodyno redakciją!“ — „Va čia tai kita šneka: ten gal ir bus ramiau kolei kas“. Nueinu pas Balčikonį, išsakau savo istorijas, prašausi priimamas į darbą. Profesorius man: „Tik eik ir dirbk“. Liepia rašyti pareiškimą, duoda užpildyti „kadrų įskaitos lapą“ ir gerą saują kortelių žodžiams iš gyvosios kalbos užrašinėti: „Tik, žiūrėk, būtinai užrašyk su sakiniu“.

Šit aš jau Kalbos instituto „jaunesnysis mokslinis bendradarbis“, algos 79 červoncai „minus atskaitymai“ (paskiau, tiesa, pakėlė iki 83 červoncų). O kilogramas lašinių tada kainavo 25—30 červoncų. Reikia galvoti, kaip galus sudurti. Grožinės literatūros leidykla tais laikais leido daug verstinės literatūros, pirmiausia — rusų klasikų. Vadovai — vyriausias redaktorius V. Drazdauskas, vertimų redakcijos vedėjas rašytojas K. Jankauskas. Davė jis man gerai apmokamo darbo — versti klasikų knygas ir kitų vertimus skaityti, lyginti su originalais, prireikus taisyti, atseit — „redaguoti“. Darbas neetatinis, bet mielas, seniai įprastas. Gyvenu ir džiaugiuosi. Kai kas iš pažįstamų girdėdami, kad dirbu Mokslų Akademijoje (!), pavadina visai be juoko „akademiku“. Turiu duonos ir dar ko ant jos užtepti, butą samdausi pas privatinius Užupyje, kaimiškoje troboje, tarp daržų, slyvų ir agrastų. Šeimos iki tol turėjom dvi dukres,

dabar prisidėjo dar du sūnūs. Smagu!

Idilija tačiau truko neilgai. Stalinas prieš savo baigtuves dūkute padūko, o jo dūkas siekė ir Akademijos, ir leidyklos veiklą. Pajutau, kad esu „organų“ sekamas. Mūsų trobelė vieno aukšto, su langinėmis. Vakarais, būdavo, sėdžiu prie darbo, langinės uždarytos, šviesa dega, girdžiu už lango takučiu kažkas eina, ledukai trekš, trekš... Sustoja ties langu, aiškiai juntū, jog pro langinių plyšį žiūri į mane. Na, jei jo toks darbas — tegu sau žiūri. O man kaip jaustis? Dar, beje, šeiminkė pasakė, kad pas ją buvo atėję tokie pareigūnai ir pareikalavo įleisti į jos butą ir duoti pasėdėti kambaryje, kuriame girdėti, kas pas mus kalbama. Mes nieko blogo nekalbam, tegu sau klauso, ir dėkui jai, kad pasakė.

Kalbos institute pekla verda: išleidom didžiojo žodyno II tomą, kurio dauguma lankų buvo atspausdinta, kai nebuvo sovietų priežiūros, tad pavyzdžiuose yra ir Dievas didžiąja raide, ir bolševikai nelabai gerai paminėti... Kad puolė ant kaltininkų kaip žvėrys — ir tie, kur iš to duoną valgė, ir visi kiti, kas netingėjo. Daugiausia puldinėjo Balčikonį, bet kliuvo ir kitiems, tad ir man. Buvo surengti, anų laikų žargonu tariant, keli „apsvarstymai“, 4 ar 5, kur Kalbos institutą vadino „kontrrevoliucijos lizdu“, žodyno II tomo išleidimą „piktybiniu išpuoliu“, o Balčikonio laikyseną „politiniu žlibumu, jeigu ne blogiau“ (tai vis Žiugždos perlai). Aš išėjęs iš kantrybės ėmiau Balčikonį ginti: Balčikonis lojalus, jis gi po karo atsikuriant klausė Akademijos viceprezidento, kaip daryti — ar II tomo atspausdintus lankus išmesti (apie 3/4 tomo), ar baigti spausdinti?. Žiugžda pareikalavo būtinai baigti, ir greičiau. Pasakiau, jog Balčikonio buvo klaida, kad to Žiugždos reikalavimo nepaėmė raštu, kitaip — kur jūs dabar akis dėtumėt, matydami, kad dėl „II tomo bėdos“ ne Balčikonis kaltas, o Akademijos vadovybė? Žiugžda ėmė klykti apsiputojęs — pamačiau, kad jis nusistatęs mane gyvą suėsti. Tai buvo 1950 metais. Žiugžda buvo berengias Kalbos instituto „pogromą“ — Balčikonį iš instituto išmesti, mane, Br. Vosylytę ir dar kai ką iš darbo pašalinti „už kenkimą tarybų santvarkai, naudojantis tarnybine padėtimi“. Buvo jau ir potvarkį tuo reikalu surašęs, bet tokį dalyką reikėjo pirma „apsvarstyti“ Visuomeninių mokslų skyriaus biure. Čia dėl mokslinių darbuotojų šalinimo užprotestavo K. Korsakas: kas dirbs, jei kvalifikuotus darbininkus išvaikysim? Ir „pogromo“ nebuvo griebtasi, tik Balčikonį nušalino nuo direktorystės. O kas bus direktoriumi? Iš jaunųjų kalbininkų tuo tarpu niekas nesutiko. Atsikvietė iš Leningrado Lariną. Tas direktoriumi būti irgi nesutiko. Atsikvietė iš Leningrado Lariną. Tas direktoriumi būti irgi nesutiko. Atsikvietė iš Leningrado Lariną. Tas direktoriumi būti irgi nesutiko. Atsikvietė iš Leningrado Lariną. Tas direktoriumi būti irgi nesutiko.

Kalbos institutą sujungė su Literatūros institutu, ir jų abiejų direktoriumi buvo K. Korsakas. Aš tada stojau į leidyklą etatiniu redaktoriumi, o iš Akademijos pats išėjau (nuo 1951 m.). Grožinės literatūros leidykloje tada irgi peklos užteko: vyriausias redaktorius V. Drazdauskas išgrūstas į lagerį, jo sumanyti darbai (leisti visą Donelaitį, Daukantą šešiais tomais, Valančių trimis tomais ir t. t.) išmesti iš plano, tų sumanymų vykdytojai V. Žirgulyš ir D. Urbas gavo kitas užduotis, vertimų redakcijos vedėjas K. Jankauskas kalėjime, vyriausiu

redaktoriumi pasodintas Alb. Žukauskas. Į K. Jankausko vietą mėgino kalbinti mane, aš kračiausi visom keturiom. Tada suklestėjo Ickias Gurvičius, žmogus be jokio filologinio išsilavinimo ir leidybinio patyrimo, bet labai jau uolus režimo bendradarbis. Jis ėmė eiti vertimų redakcijos vedėjo pareigas, suskato mokyti A. Vienuolį, kaip reikia kurti romanus bei perdirbinėti seniau savo parašytus apsakymus, kad „atitiktų reikalavimus“. Pasidarbavo taip, kad net ligi pat šiai dienai ne vienas turi galvasukčio, ką reikės daryti su jo „redaguotais“ tekstais. Direktoriumi Gurvičius pabuvęs išėjo, atėjo Vildžiūnas, ramus, geras žmogus, baigęs maskvinę „partškola“. Jo laikais ėmė ateidinėti į jo kabinetą „tie su odinėm kurtkėm“ — ateina, būdavo, dviese, direktorius išeina ir pašaukia pas juos kurį redaktorių „pobesedovatj“. Antai pašaukė mane, tie klausia: „Sakykit, kaip čia yra: K. Korsakas buržuaziniams laikais buvo žymiausias kritikas, o dabar kritikų neberašo — kodėl?“ Sakau: „Tai jo paties pasiklauskit, jis gi sveikas ir gyvas, čia pat, Vilniuj“.. Jie prašneka va taip: „A ty ne viliaj chvostom, a govori!“. A. Liobytė, pavyzdžiui, sakė, jog „tie“ ją mėginę kamantinėti, ką rašytojai kalba apie tarybinės literatūros uždavinius, apie socrealizmą ir t. t. Gerai dar, kad Stalinas ne po ilgo laiko susiprato numirti, šiaip tai kas čia žino, iki kokio įžūlumo „tie“ būtų priėję!

A. Vienuolis buvo LTSR Aukščiausios Tarybos narys. Sykį jis ėmė ir AT posėdyje užšnekėjo, kad lenkiškų mokyklų Lietuvoj steigama per daug, net tose vietose, kur nė Pilsudskio laikais jų nebuvo. Po neilgo laiko ateina Vienuolis pas mane į leidyklą persigandęs, lūpos išblyškusios, smakras viksenasi... Sako maždaug taip: pašaukė jį į CK, pasisodinę priešais stalą, už kurio sėdėję Sniečkus, regis, Niunka, iš rašytojų — Venclova ir kai kurie „dii minores“, ir ėmę barti už tą kalbą lenkų mokyklų reikalu. Vienuolis mėginęs aiškintis, kad jis operavęs tik faktais, skaičiais. Sniečkus tada trenkęs kumščiu į stalą: „Tai ką, vadinas, partija ir vyriausybė neišmano, kaip tvarkyti švietimą, drg. Vienuolis geriau išmano už partiją ir vyriausybę, taip? Ką? Geriau išmano, a?“ Vienuoliui pasidarę labai baisu: kas dabar bus? Klausia mane: „Kaip tamsta manai, kas manęs laukia?“ Kas bus, to aš tvirtai pasakyti negalėjau, tik spėjau, kad pačių aršųjų represijų prieš jį, literatūros klasiką, galgi nesiims. Sarmata buvo dėl Vienuolio raštų, o padaryti nieko negalėjome: „partija ir vyriausybė“ sprendė viską, o „tarybinė inteligentija“ dirbo darbą gurvičių komanduojama. O kad nemėgintų nepaklausyti, jai buvo įsakmiai rodoma, kaip daroma neklusniesiems. Su siaubu menu 1948 metų didžiuosius trėmimus: užragino „tarybinius inteligentus“ — profesorius, rašytojus, žurnalistus ir pan. — masiškai ruoštiis daryti liaudžiai visoje respublikoje pranešimus „o tekuščem momente“, kalė į galvą, ką pranešimuose reiks kalbėti, ypač apie pyliavas, ir skirtą dieną pilni traukiniai „pranešėjū“ išdundėjom į vietas. Nežinojom, nei kur mus veža, nei kam. Patekau draug su MA darbuotojais į Telšius. Ten mus suskirstė grupėmis eiti į valsčius, kiekvienai grupei davė viršininku karininką, kelis enkavedistus, porą vietinių sribų ir seniūną, per kelis kartus sutikrino papavardžiui, ar visi esame, ir tada, maždaug apie

vidurnaktį, apskrities komendantas išdrožė prakalbą, kad mūsų uždavinys esąs „izjaty iz obščestva“ liaudies priešus, banditus ir jų rėmėjus. Ir einam pėsti „išimti iš visuomenės tų priešų“. Tamsu, ką tik po lietaus, kelių nežinom, veda vietiniai. Karininkas įspėja balsu nekalbėti, nerūkyti, eiti reta vorele, nes eiti reiks keliu per mišką, o miške gal pilna banditų, gali mus apšaudyti... Baisu, klaiku. Netoli manęs eina „vietinio aktyvo“ darbuotojas, pagyvenęs žmogus, iš profesijos — karvių pirklys, ir taip bijo galimo banditų puolimo, jog vemia susiriesdamas. Bet nepašaudė niekas. Kol nuėjom iki gyventojų, kuriuos reikia „išimti“, jau pradėjo aušti. Kariškiai ir sribai apsupo sodybą, o mudu su karvių pirkliu įsigūžiam tarp serbentų krūmų ir laukiam, kas bus. Mūsų darbas — kai gyventojai bus išstremti, turėsim surašyti paliekamą turta. Bet visą ištrėmimo procedūrą turim matyti, būti čia pat, nes partijos ir vyriausybės tokia valia, kad tarybiniai inteligentai būtų šių įvykių dalyviai. Niekas į mus nešaudė, nesipriešino, tik namie nebuvo šeiminko ir dviejų suaugusių sūnų: namie buvo tik šeiminkė ir serganti dukrytė kokių 6 metų. Puolė klausti: kur vyrai? Šeiminkė sako, kad jos pats išvažiavęs daktaro, o kur sūnūs — nežinanti. Sribas šoko ją kvosti: „Sakyk, gyvate, kur vyrai? O jei ne — tuoj nušauņu!“ Ištempia moterį į kiemą, stato prie sienos, šautuvo spyna džerkš džerkš. Moteris stovi nustėrusi. Sribas, rodos, tuoj tuoj šaus. Moteris ima klykti — taip turbūt klykia žmogus prie pat paskutiniosios. O aplink namus kalneliai, ant jų — beržynas, prieinąs ligi pat trobų. Moters klyksmas eina eina kalneliais per beržyną aidais. Rytas švinta. Sribas keikia dūksta, bet nešauna. Karininkas, grupės viršininkas, parašo popieriuką, sulanksto, persiuva kryžmais siūlu, paduoda seniūnui ir liepia kuo greičiausiai nunešti į Telšius komendantui, o pačiam grįžti čia. O mūsų grupė eina kito gyventojų „išimti“. Taip tą rytą „išėmėm“ tris Tverų valsčiaus ūkininkus. Tos operacijos tiek prisodrina optinių ir akustinių įspūdžių, jog po to, nors buvau sveikas ir tarytum neištįžęs, kurį laiką šokdavau iš miego košmarų nusiaubtas.

Dar buvo dideli trėmimai 1949 metais, bet ten man nebereikėjo „turto surašinėti“.

Leidyklos darbo patirties turėjau nuo 1932 metų, tad jau nusituokiau ir apie redagavimą, ir apie pačią knygų leidybą. 1951 metais Vilniaus partinėje mokykloje buvo sudaryta leidyklų redaktorių grupė „pasitobulinti“. Dirbti su ta grupe buvom paskirti Lemchenas, Kabelka ir aš. Mūsų vyr. redaktorius A. Žukauskas liepė man tenai dėstyti vertimo teoriją, vesti grožinės literatūros vertimų redagavimo pratimus ir atpilti t e k s t o l o g i j o s kursą. Tekstologija šneka apie literatūros veikalo teksto istoriją, kritiką ir metodus, kaip rengti literatūros paveldo leidinius. Anų metų sąlygomis tuos dalykus dėstant reikėjo ir atsargumo, ir apdairumo: mažkiek pašnekėsi „ne į toną“, ne visai pagal marksizmo „mokslą“ — ir gausi per kepurę. Liepė — reikia dirbti. Kaip dirbti? Drožiu pasitarti pas K. Korsaką. Duoda man gerą patarimą: imk tęstinį leidinį „Sovetskaja kniga“, rasi gerų straipsnių, leidybos darbų kritikų ir aptarimų, iš jų ir susidarysi koordinatas, kaip orientuotis. 117

Paskolino keletą „Sov. kn.“ tomelių. Pasiskaičiau, stengdamasis užčiuopti „povandenės uolas“, į kurias gali atsidausti, na, ir „orientavasi“. Korsakui už tai buvau ir likau dėkingas. Žinojom visi, kam tas rūpėjo, Boriso Tomaševskio knygą „Pisatel i kniga“. Tomaševskis didelės erudicijos, aukštos kultūros žmogus, ir ta jo knyga labai vertinga; beje, joje randame pagrindinius tekstologijos dalykus, surašytus dalykiškai ir aiškiai. Reikia tačiau neužmiršti, kad stalininės davytkos buvo Tomaševskį gerokai apipešiojusios, ir jo knygą naudoti galėjom tik atsargiai, kad neužkliūtume kur nereikia. Neužkliuome. Tiesa, partinėj mokykloj klausytojų buvo visokių, jie ir klausimų man duodavo įvairių. Sakysim, vertimų kalbos dalykus aptarinėjant klausia, ar tinka rašyti „mes kovojam už Lenino didįjį reikalą“? Hm... Sakau: visų lietuvių mamos savo vaikelių klausia: ar nori didelio, ar mažo? Eikš ant puoduko, atlik ir didįjį reikalą, ir mažąjį! Tokie gyvosios kalbos faktai. Auditorija pakikeno, ir tuo problema baigėsi. O kartais klausėjai mėgindavo dėstytoją ir per atvirksčias akėčias pavadžioti, bet niekis, užkliūti nepasitaikė. Su tekstologijos kursu irgi neužstrigau — atpyliau pagal Tomaševskį, jo pavardės neminėdamas, ir buvo gerai. Gal ir klausytojai turėjo kokios naudos iš to mano „dėstymo“.

Leidybos baruose dirbau daugiausia su vertimais, bet turėjau nori nenori ir originalių raštų redaguoti. Taip antai A. Guzevičiaus knygos yra beveik visos mano redaguotos. Čia redaktoriaus darbas buvo ilgas ir sudėtingas. Autorius, būdavo, pirmąjį teksto variantą atneša į leidyklą dar visiškai padriką, redaktorius turi jį skaityti, braukyti, autoriumi sakyti, kurį teksto gabalą po kurio dėti ir t. t. Sunaršytą rankraštį gražinti autoriui. Šis, idėjęs naujo darbo, vėl duoda redaktoriui... ir tokia procedūra kartojasi bent kelis kartus. Pavyzdžiui, „Šamokslas“ I tomo rankraštis, apie 800 mašinraščio puslapių, taip ėjo per abiejų rankas aštuonis kartus. Kai jau abiem atsibosta lig žagsų, tada romaną švariai perrašytą siunčiam į spaustuvę. Sykį sėdėjau pas autorių, krapštėmės prie rankraščio — atėjo Br. Pranskus (Žalionis). Mudviejų darbas nutrūko. Po trumpo laiko užėjo pas Guzevičių dar ir Br. Pušinis, kulto dalykų tvarkytojas, vadinamas „Internuncijumi“. Trys dideli bolševikai intelektualai ėmė kalbėti apie literatūrą, o aš tik klausausi, ausis ištempęs. Tame pokalbyje gavau išgirsti Guzevičiaus šneką apie savo paties raštus. Jis sakė, kad į jo raštus nereikėtų žiūrėti vien kaip į grožinės literatūros veikalus; pats jis juos traktuoja kaip paveikslukus, skirtus visų pirma iliustruoti judėjimo istorijai. Tą gerai atsimeinu. Ką daugiau jie kalbėjo, jau pamiršau.

Guzevičius užeidavo pas mane. Kalbėdavomės apie daug ką, ne vien apie literatūrą. Buvo tiesiog įsimylėjęs Kapsuką. Laikė jį didvyriu, žmogum nepaprastai tauriu, šviesiu, geru. Angariečio, priešingai, — stačiai neapkentė. Sakė jį buvus žiaurų, fanatišką, daug žmonių be reikalo pradžiusį. Baisiai piktai minėdavo Chodosaitę, sakė, kad ji ir kiti tokie tik kenkia komunizmo prestižui. Gailestavo, kad mažai tėra partijoj lietuvių. Bolševikų valdžios žiaurumai jam atrodė neišvengiami klasių kovos palydovai, o be klasių kovos negalima sukurti

geresnio pasaulio. Kartais berašydamas padroždavo itin savotiškų, netikėtų vaizdų. Antai apie 1920 m. kareivių sukilimo numalšinimą jis rašė, kad klasinių priešų valdžia nugalėtus sukilėlius sukijo į traukinį ir užkaltais vagonais per vasaros karščius vežė, vežė, vežė, žmonės be vandens alpėjo, seniai ir vaikai mirė, moterys be pagalbos gimdė, ir visa tai dėjos tris mėnesius, kol traukinys pasiekė... Varnių konclagerį. Čia jam kas iš draugų pasakė, kad taip rašyti nesąmonė, skaitytojai juoksis, tai tą vietą paskui perdirbo. Galimas daiktas, kad jį persekiojo savo paties vykdytų represijų prisiminimai. Sykį, minėdamas laiką, kada buvo „sukarintų organų“ viršininku, prasitarė, kokios sunkios jam buvusios funkcijos ir kokia baisi atsakomybė prieš žmones. Kalbėjo: matai, viską darė Gladkovas ir Todesas, o Guzevičius — pasirašyk! Jie, „pavaduotojai“, lieka šešėlyje, o Guzevičius — kruvinas, jam visas atsakymas. Ir vis tiek pareigos yra pareigos, jos turi būti atliktos. Ir į rašytojo darbą jis žiūrėjo kaip į komunisto pareigą.

Jo raštus redaguoti iš pradžių („Kalvis Ignotas“) buvo pavesta Liobytei. Su ja autorius susipliekė dėl Basanavičiaus: autorius jį norėjo vaizduoti bjaurų reacionierių, antipatiškiausių senį atsilikėlių, vadino apuoku, redaktorė tam griežtai pasipriešino. Dėl šio ir kitų panašių konfliktų autorius pareikalavo keisti redaktorių. Su Liobyte susipyko, ėmė ją kaltinti kontrrevoliucingumu, noru kenkti jo romano kryptingumui (dar Stalino laikais!). Nauju redaktoriumi buvau paskirtas aš. Po kurio laiko betgi su Liobyte susitaikė, jos atsiprašė, dėl konflikto suvertė bėdą savo akiai: mat, girdi, kai ilgesnį laiką dirbi tą, ką aš dirbau, tai velnias tau į akį įstato stikliuką, pro kuri imi žiūrėti į viską įtariai ir matyti daugiau, negu reikia. Su manim konfliktų nebuvo. Tiesa, buvo sykį ėmęs direktoriui murmėti, kad, girdi, redaktorius mėginąs švelninti jo politinį kovingumą, bet redaktoriaus keisti nepanorėjo, tai taip ir liko.

Pora žodžių apie darbo davimą vertėjams. Tuoj po karo J. Grušas kurį laiką nesirodė su savo kūryba. Gaudavo stambių vertimų, jais pelnėsi honorarą ir taip gyveno (1946—1952 m.). „Direktyviniai organai“ nurodė, kad Grušui nebegalima duoti vertimų — jei nori užsidirbti honoraro, tegu duoda savo raštų. Pasakiau jam tai. Sunerimo. Ėmėsi visu rimtumu dramaturgijos. Po Stalino mirties Rašytojų s-gos suvažiavime (1954) pasakė labai turiningą kalbą apie dramaturgiją, su dideliu išmanymu išdėstė teatro veikalo postulatų ir pats darbaiš parodė, kaip tie postulatai realizuojami. Vertimų jam nereikėjo.

K. Boruta, paleistas iš kalėjimo, pirmą mėginą uždarbiauti vertimais. Savo vardu jis kol kas vertimų negaudavo, tad už jį paimdavo kiti, su leidykla pasirašydavo sutartį, o knygai išėjus honorarą atiduodavo jam. Bet Boruta jau „Baltaragio malūnu“ buvo įrodęs sugebą operuoti tautosakos medžiaga. Paskatinau jį imtis liaudies pasakų, pavyzdžiu nurodžiau A. Tolstojaus „Russkije narodnyje skazki“. Borutai sumanymas patiko, ėmėsi jo ir davė įdomiai padarytą pasakų knygutę „Dangus griūva“ (1955). „Direktyviniai organai“ buvo patenkinti, o Borutai buvo šiočia tokia atgaja... Greit prasidėjo „Chruščiovo lai-

kai“, ir gyvenimas pasikeitė.

Dabartiniai žmonės turbūt nelabai įsivaizduoja, kokių permainų atnešė chruščiovinis atlydis, kaip pasikeitė visas gyvenimas, kaip lengvai atsiduso mokslo, meno, spaudos darbininkai. Pajudėjo tautos kultūros lobių leidyba — liaudies meno kūrinių albumai, Juškos dainų perspaudai, kapitalinis Slaviūno darbas „Sutartinės“, jaunųjų literatūrologų tyrinėjimai, J. Lebedžio, M. Lukšienės fundamentalūs darbai ir t. t. Humanitarinių veikalų leidybai vadovavo tokie geri ir šviesūs žmonės kaip J. Čekys ir Tornau, iš gurvičių, kurių pirma reikėjo saugotis it širšių, dabar — juokėmės! Atsitiesė nugaros visiems, ir net tie, kas Stalino laikais visaip sovietino Lietuvą, įsidrąsino prabilti savu, lietuvišku balsu, o už praeitį jų niekas nei mušė, nei pešė. Jau kadai kadės lituanistams rūpėjo išleisdinti nelietuvių kalba rašytas ar šiaip senesnes knygas apie Lietuvą ir lietuvius, bet tik dabar išdrįsom to darbo imtis. Išleidom Pošką, Jucevičių, rengėm ir kitus. Šių knygų seriją A. Venclova patarė vadinti „lituanistine biblioteka“ — labai vykęs vardas. Tik be reikalo į tą seriją pateko Daukantas su Valančiumi — tai nesusipratimas: jie mūsų klasikai, jiems ir leidybos metodika turi būti kaip klasikams, ir jau gink Dieve nuo kupiūrų ir kitokių darymų! Na, bet manykim, jog tada buvo priežasčių taip leisti. Minėtina, kaip sunkiai išsidvoksi sovietinis raugas: seniai reikėjo duoti naują Kudirkos raštų leidimą, bet vis stigo drąsos — kaip čia duosi Kruglodurovą ir pan.? Buvo prie leidyklos tokia taryba iš rašytojų, politikų, šiaip nusimanančių vyrų (Korsakas, Jurginis, Tilvytis, Šarmaitis...). Ten būdavo svarstomi visokie keblūs, o ypač „slidūs“ leidybos klausimai. Ir Kudirkos satyrų išleidimas buvo kelis kartus svarstytas, tik vis nieko nenusverta. Šit dar kartą susirenka taryba, tariasi šiaip, tariasi taip. Ima žodį Šarmaitis — vyras rimtas, gražus pažiūrėti, skruosčiukai raudoni, šypsenukė kaip doros mergaitės. Dėl Kudirkos sako: „Čia nereikėtų skubėti. Dalykas opus. Manychiau, kad mūsų visuomenė dar nepribrendusi tokiems leidiniams skaityti... Kaip draugai manot?“ Tuoj ir Korsakas, ir Tilvytis, ir Jurginis galvomis linkt, linkt: taip, taip, žinoma, žinoma. Ir „klausimas“ dingio iš „dienotvarkių“, ir negrižo dar kiek metų, kol pagaliau ta visuomenė „priebrendo“, ir išėjo Kudirkos dvitomis.

Šit pripasakojau margumynų apie tai, kas matyta ir girdėta, tik, regis, dar į knygas ne viskas sudėta. Įdomumo čia gal nedaug, bet, sakau, jaunesnieji tegul žino, kaip buvo seniau.

Visokių dienų nugyventa, visokių darbų dirbta ir žmonių pažinta. Ką paveikiau, kas turėtų šiokios tokios vertės? Ogi šit: vien pokario metais sudėjau ant lentynos daugiau nei keturis metrus knygų, savo verstų bei redaguotų, — tekit, vyrai ir pipirai, skaitykit į sveikatą. Čia dar pridėkim keliasdešimt darbų teatrų repertuarui, kurie nespausdinti stovi Meno reikalų valdybos spintose, teatruose vaidinti nuvaidinti, dar kasrelė visokių pjesių ir pjesiukių mėgėjų teatrui („saviveiklai“), lėlių teatrui ir t. t. Visokių tų darbų buvo, daugiausia vis dėlto klasikos, nors pasitaikydavo ir „sorealizmo“... Turėkim omenyje, kad vertėjai

dažniausiai ne patys rinkdavosi ką versti, o ėrdavo tą, į ką darbdaviai kinkydavo. Kas be ko, galiu sakyti, jog nesu dirbęs to, dėl ko dabar būtų sarmata.

Teko prisidėti prie vertėjų kadruų ugdymo — dėščiau įvairiuose kursuose, dalyvavau konferencijose, pasitarimuose, laikiau daugybę paskaitų bei pranešimų, teikiau konsultacijų, ypač pradendantiesiems, iš kurių išaugo gausūs kvalifikuoti vertėjų kadrai. Jaučiu, kad čia ir mano prisidėta. Leidykloje jaunesnieji draugai kai kada mane vadindavo „dėde“, ir šis titulavimas man buvo ypač mielas. Gražiai prisimenu leidyklos „rarotas“ — taip vadinom užsiėmimus pirmadienių rytais, kur valandą (kartais ir daugiau) seminarų tvarka nagrinėdavom leistinų veikalų rankraščius, rečiau originalius, dažniausiai vertimus. Vienas, būdavo, pasiruošęs referuoja, kiti, irgi su rankraščiu apsipaziinę, prisidėda, ir gerai panagrinėjam kalbos, stiliaus, apskritai literatūrinės kultūros dalykus. Tas davė redaktoriams neabejotinos naudos, gerino ir leidinių kokybę.

Papasakojus, kas ir kaip dirbta, norisi žodį kitą šnektelti apie save ir savo namučius, ypač kad šiomet man sukakties metai: pats sugyvenu 85 metus, su pačia 55; aš aukštaitis panevėžietis, ji žemaitė viekšnietė, abu lituanistai, kartu mokėmės, na ir suėjom į porą. Ir atsitaikyk tu man taip, kad ji už mane jaunesnė vienais metais ir viena diena — aš gimęs gegužės 14, ji 15 dieną, tad gimtadienį minim abu vienukart, 14-osios vakare. Tada pas mus susirenka visa mūsų šeimynėlė — vaikų ketvertas, anūkų aštuonetas, proanūkės kolei kas tik dvi, bet labai gražios ir meilios. Ką kas veikia: vyriausia duktė chemikė, jos vyras chemikas, duktė rentgenų šviečia, sūnus elektrikas, kita duktė ekonomiką studijuoja; antra mūsų duktė medikė, žentas statybininkas, jų sūnus dar tik mokslų pradžia varo. Mūsų vyresnysis sūnus inžinierius, jo pati mokytoja, duktė viena chemikė, ištėkėjusi už elektroniko, kita bebai-gianti vidurinę ir jau sapnuoja būsianti teisininkė — advokatė, ir ne bet kokia! Mūsų jaunėlis sūnus fizikas, jo pati ekonomistė, jų vyresnėlė duktė kirpėja, ištėkėjusi už inžinieriaus, jaunėlė — gal bus muzikantė, o gal kas kitas, pati dar nežino. Proanūkės — tos tuo tarpu moka tik žaisti ir, užsiritusios ant kelių, senelius bučiuoti. O kai visas mūsų pulkelis susirenka — kad matytumėt, kiek čia smagumo ir, kas be ko, — triukšmo! O seneliams džiaugsmas, ypač močiuotei. Ir tik prašom Dievulio, kad sveikus visus laikytų ir kad laimingų jų kelius.

Turto neužgyvenom, valdžios neįgijom, esam patenkinti, kad sava duona mintam ir kad mūsų niekas nebijo. Kai pažiūrim atgal, gera tokia šilumytė širdį paglosto — kiek vis dėlto puikių, šviesių žmonių aplink turėta, kiek gero patirta! Ir niekis, kad buvo ūkanotų dienų, vis tiek žinojom, kad už debesų yra saulė. Ir į ateitį žvelgiam viltिंगai. Žinia, bus ir giedrų, bus ir darganų, kaip visada buvo, na bet augs jaunos kartos, daugės šviesos ir gėrio, žmonės ir klys, ir taisyssis, o Amžinasis Teisingumas atseikės visiems, kiek kas bus vertas.